

Szemle

Bóna Judit (szerk.): Fonetikai olvasókönyv

Egyetemi e-jegyzet.
Budapest, ELTE BTK Fonetikai Tanszék,
2016. 260 oldal

A *Fonetikai olvasókönyv* címet viselő e-jegyzet hiánypótló kiadvány, összeállításával a szerkesztő célja az volt, hogy egy olyan, az egyetemi fonetikai jegyzeteket kiegészítő olvasókönyvet hozzon létre, amely a témával még csak ismerkedő olvasó számára is könnyen érthető módon mutatja be az egy-egy beszédjelenség leírását célzó tudományos eredményeket.

A fonetikai célú vizsgálódás széles spektrumából merítve tárgyát, az olvasókönyv igen jó rálátást ad a tudományterületre. Tartalmát tekintve a tanulmányok a *beszéd szegmentális és supra-szegmentális* szintjének egyes elemeit, kísérőjelenségeit, valamint a *hangok egymásra hatásával*, illetőleg a *fonetikai tanulmányozás módjával* és a *kutatási eredmények hasznosíthatóságával* kapcsolatos témákat járnak körül. A beszédjelenségeket a szerzők *produkciós és percepció*s aspektusból egyaránt tárgyalják. Az oktatási szándékot erősíti a tény, hogy minden egyes tanulmány végén ellenőrző kérdések segítségével tesztelhető az olvasottak megértése; a témában elmélyülni kívánók pedig gazdag szakirodalom-listából válogathatnak további olvasnivalókat. A különböző szerzők tollából származó tanulmányok világos és egységes struktúrája (a beszéd kutatása mint tágabb témakör összetartó erején túl) tovább növeli a könyv koherenciáját.

A kötetben 19 tanulmány olvasható, amelyek témája szerzőjük szakmai érdeklődését tükrözi, az adott beszédjelenség fonetikai jellemzőinek feltárása rendszerint kutatói tevékenységük részét képezi. A továbbiakban az írások egy-egy kérdéskörét kiemelve ismertetem a kötet tartalmát, a bemutatás során egy adott beszédjelenség bemutatását célzótól kiindulva haladok az általánosabb problémakört feldolgozó tanulmányok felé.

Grácsi Tekla Etelka tanulmányának középpontjában a felpattanó zárhangok zöngésségi szembenállásához kapcsolódó (akusztikai) fonetikai jegy, a zöngékezdesi idő áll. A szerző jól érthetően magyarázza – egyebek közt – azokat az artikulációs és aerodinamikai tényezőket, amelyek a zárhang minősége vagy hangkörnyezete változásával egy adott beszélő esetében a zöngékezdesi idő értékeinek módosulásait eredményezik. *Ausmann Anita* a semleges magánhangzó, a svá artikulációs jellemzőit és a létrehozott hang akusztikai sajátosságait tárgyalja, illetőleg részletesen ír, például azokról a funkciókról, amelyet e hang a beszédben betölthet olyan nyelvet beszélők esetében, amelyben (mint például a magyarban) jelekülönítő funkció nem kapcsolható a megjelenéséhez. A beszédhangok artikulációs és akusztikai jegyei pontosan meghatározhatók, e tényezők mentén az egyes hangminőségek jól azonosíthatók. A folyamatos beszédben azonban a beszédhangok egymással kombinálódva hoznak létre nagyobb szerkezeti elemeket, a hangkapcsolatokban pedig az egyes beszédhangokat felépítő tulajdonságok módosulhatnak. *Gósy Mária* a hangsor fonetikai jellemzőin belül a koartikuláció jelenségét tárgyalva azt tárja fel, hogy egy-egy adott hang képzését hányféle módon befolyásolhatják a szomszédos hang képzési tulajdonságai, illetőleg milyen hatással vannak a nyelv kiejtési szabályai az egymásra hatás megjelenésére?

A beszéd temporális (idői) szerveződésének jelenségeivel foglalkozik *Kohári Anna* és *Bóna Judit* írása. Előbbi szerző a beszédritmussal kapcsolatba hozható akusztikai tényezőket és ezeknek, pl. az adott nyelv fonológiai szerkezete általi meghatározottságát tárgyalja. *Bóna Judit* tanulmányából pedig megtudhatjuk, milyen fogalmakkal írható le a beszédsebesség, miként változnak az e paraméterek mentén kapott időtartamértékek a beszélőhöz, illetőleg a beszédhelyzethez kapcsolódó

különböző tényezők hatására, miként hat a beszéd gyorsasága a beszédfeldolgozásra, és beszélhetünk-e életkori preferenciákról ez utóbbinál. A beszélés során azonban, a legkülönbözőbb kommunikációs helyzetekben, nemcsak a hangrendszer elemei, hanem nyelvi tartalmat nem közvetítő vokális elemek (pl. nevetés, hűmmögés) is előfordulnak. E nonverbális csatornán közvetített hangeseményeknek a funkcióit és megjelenési formát tárgyalja *Neuberger Tilda*. Az összefoglalásból többek között megtudhatjuk, hogy a vokális elemek mely típusa segítheti az elemzőt a beszédtervezés bizonytalanságainak feltárásában.

Bár a szerzők az egyes beszédjelenségek tárgyalásánál kitérnek a beszédprodukción és ezzel együtt annak akusztikai vetületét befolyásoló faktorokra, néhány tanulmány elsődleges célja ezeknek (a fonetikai kutatásokban leggyakrabban vizsgált) egyéni belüli vagy egyéni kívüli módosító tényezőknek a bemutatása. *Balázs Boglárka és Bóna Judit* tanulmánya a beszéd biológiai alapját képező szerveknek az életkorral történő strukturális és működésbeli változását mutatja be, illetőleg a beszéd néhány fonetikai tulajdonságának (az alaphangmagasságnak, a hangterjedelemnek és a beszédsebességnek) e változással kapcsolatba hozható sajátosságait írja le. Az énekléshez, suttogáshoz kapcsolódó hangkeltési, artikulációs sajátosságokat, illetőleg az akusztikai szerkezet jellemzőit tárgyalja *Deme Andrea, Gráci Tekla Etelka és Markó Alexandra*, de tanulmányukból megtudhatjuk azt is, miként viszonyulnak gégeeltávolításon átesett beszélők az általuk alkalmazott beszédképzési technikához, illetőleg hogyan vélekedik a beszélgetőpartner az ilyen technikával létrehozott beszéd érthetőségéről. *Horváth Viktória* írása a halláskárosodás és beszéd kapcsolatát járja körül, olyan kérdésekre keresve választ, mint például, hogyan módosulnak a beszéd szuprasegmentális jellemzői (hangmagasság, szünet gyakorisága és időtartama, beszéd- és artikulációs tempó) az akusztikai jelfeldolgozás kezdeti elemzéseit lehetővé tevő hallórendszer különböző mértékű működészavara esetén. Az akusztikai jel feldolgozásának egy további aspektusára, az akusztikai környezetre és annak a sikeres verbális kommunikációt befolyásoló hatására fókuszál *Gyarmathy Dorottya*. A tanulmányban sok egyéb mellett a különböző típusú háttér- és környezeti zajoknak a megakadási jelenségek típusát, gyakoriságát vagy az önkorrekción folyamatok működését befolyásoló hatásáról olvashatunk. *Németh Szilvia* tanulmányából pedig megtudhatjuk, hogy miként változnak a beszéd akusztikai fonetikai jellemzői az alkohol hatására, és hogy vajon az alkoholos befolyásoltság biztonságosan megállapítható-e a beszédből. *Németh Mátyás Ferenc* tanulmányából további információkat nyerhetünk arról, hogy milyen külső és belső tulajdonságokra következtethetünk a beszédből, és vajon a személyiségjegyek (mint pl. extravertió) mutatnak-e összefüggést a beszéd mérhető paramétereivel. A beszédben megjelenő nem nyelvi információkról ír *Tóth Andrea* és *Szabó Ágnes* is, azt részletezve például, hogy a beszédszervi struktúrák nemenkénti eltéréseiből fakadó beszédbeli különbség hány éves kortól azonosítható a beszéd alaphangja és a magánhangzóformánsok vizsgálatával.

A tanulmányok egy kisebb köre a beszéd tanulmányozásának egy-egy módszertani kérdését, illetőleg a feltárt ismeretek hasznosíthatóságát helyezi fókuszba. A szegmentáláshoz, a megnyilatkozások kategorizálásához, illetőleg a beszédadatbázis létrehozásához kapcsolódó kérdéseket érinti írásban *Váradi Viola, Krepsz Valéria és Varjasi Gergely*. Mely fonetikai jegyek jelezhetik a beszéd-folyam különböző szerveződési egységeinek határát, és milyen nehézségekkel szembesül, milyen lehetőségek közül választhat a beszéd lejegyzője a szegmentálás folyamatában? Melyek a megnyilatkozások kategorizálása során figyelembe vehető tényezők, illetőleg egy-egy beszédjelenség (pl. a megakadás) tanulmányozásához mely beszéd-típus alkalmas leginkább? Milyen szempontokat kell figyelembe venni egy, akár csak egy szakdolgozat-terjedelmű, beszédadatbázis létrehozása során?

A természetes emberi beszéd jelenségeit leíró fonetikai ismeretek egyik, a gyógypedagógus szemszögéből is kiemelten fontos hasznosíthatósági területe a számítógépes beszéd felismerés és -előállítás. *Markó Alexandra és Beke András* a beszédtechnológia kutatási területeit veszi számba. Egyebek közt azt mutatja be, milyen kihívásokkal szembesül és mely fonetikai/fonológiai ismereteket használ fel a gépi beszéd-előállítás területén dolgozó szakember a különböző típusú automatikus szövegfelolvasó alkalmazások előállítása során.

Egy tudományterületi olvasókönyv nem nélkülözheti a tudomány fejlődésére vonatkozó adatokat sem. *Vakula Tímea* kötetzáró, tudománytörténeti érdekességeket felvonultató írásából egyebek mellett megismerheti az olvasó az egységes, kiejtэшű fonetikus átírás megalkotásának kezdeti lépéseitől a napjainkban legszélesebb körben használatos jelkészlet, a nemzetközi fonetikai ábécé megalkotásához vezető út elágazásait és az átírás legfontosabb elveit.

A jól érthető, olvasmányos stílusban megírt tanulmánykötet tehát szélesre tárja a kaput a beszéd kutatásához, az olvasó a kötet végén választhat, melyik ösvényen halad tovább az adott terület alaposabb megismeréshez. A fonetikai olvasókönyv ismeretanyaga a logopédiai tevékenység több szintjén felhasználható, kezdve a sort az észlelt beszédjelenségekre való tudatos reflektálástól, illetőleg az azok leírását lehetővé tevő szaknyelvi terminusok biztos használatától a beszéd objektív vizsgálatán át (pl. a beszéd temporális jellemzőinek feltárása a beszédfolyamatosság zavara esetén) a terápia megtervezésig (pl. a koartikulációs jelenségek figyelembevétele az artikulációs terápia szóanyagának kiválasztásakor).

Ajánlom a könyvet a fonetika tudományával még csak ismerkedő logopédus hallgatóknak, illetőleg azoknak a kollégáknak, akik inspirációt szeretnének meríteni a beszédjelenségek fonetikai szempontú vizsgálatához, és azoknak is, akik már hivatásszerűen részt vesznek a logopédiai korrekciós munkában, hogy fonetikai ismereteiket gyarapítva még sikeresebbek legyenek.

A kötet a következő linkkel érhető el, fejezetenként vagy egészében letölthető:

<http://www.fonetikaitanszek.hu/index.php/oktatas/tankoenyv-tanulmanykoetet-szoevgyujtemeny/80-kepzes/112-e-jegyzet>

Tar Éva